

نخستین آئین نامه نظامی

در ارتش شاهنشاهی

درهشت شماره از مهنامه

ارتش سال ۱۳۴۲^۱ زیر عنوان

«نظامنامه قشون در زمان امیر -

کبیر، بخشهائی از يك آئین نامه

نظامی ارتش ایران بکوشش سرکار

سروان پیاده علوی طباطبائی

بچاپ رسید و سرکار سروان

علوی در مقدمه کار خود، نوشته

بودند که آنرا از روی يك نسخه

خطی متعلق بکتابخانه شخصی

شادروان بدر خود نقل کرده اند.

اهمیت وجودی این آئین -

نامه که قدیمی ترین آئین نامه -

های نظامی ایران میباشد

بیگمان برای تاریخ ارتش

شاهنشاهی که هم اکنون کمیته

تاریخ نظامی ستاد بزرگ

ارتشاران در دست تدوین دارد،

از

سر تیب مسعود معتمدی

بسیار است زیرا این مجموعه ظاهراً نخستین آئین نامه ای است که در ارتش ایران تنظیم و تهیه شده است و از اینرو، این توجه سرکار سروان علوی که برای نخستین بار به معرفی و نشر قسمتهائی از آن مبادرت کردند به همین جهت شایان قدر دانیست.

سرکار سروان علوی در آغاز کار خود، سواد دستخط ناصرالدین شاه را که مبنی بر تصویب مندرجات مجموعه مزبور بوده عیناً نقل کرده اند و آن، بتاریخ سنه ۱۲۷۷ تخاقوی ثبت است.

تناقضی که این تاریخ با زمان امیر کبیر دارد در همان روز های انتشار مقاله، بچشم می خورد و پیدا بود که اشتباهی روی داده است و آن تناقض این است که یا در تاریخ تدوین «نظامنامه» اشتباه شده و یا آنکه اگر تاریخ مزبور درست است پس بطور یقین آن آئین نامه مربوط بزمان امیر کبیر نمیتواند باشد زیرا در این سال، نه سال از کشته شدن میرزا تقی خان امیر کبیر میگذشته است (۱۲۶۸ هجری) ولی خوشبختانه، چندی بعد نگارنده نیز در میان اوراق و کتابهای خانوادگی خود به کتابی چاپی دست یافت و پس از دقت و بررسی، معلوم شد این کتاب، نسخه چاپی همان نسخه، خطی متعلق به سرکار سروان علوی طباطبائی است و با پیدا شدن این نسخه ابهامی که در میان می بود کاملاً روشن گردید^۲ باین گونه که تاریخ آئین نامه مزبور همان تخاقوی ثبت ۱۲۷۷ میباشد و انتساب آن به امیر کبیر اشتباه محض بوده است. و اما مجموعه مورد گفت و گوی ما همانگونه که سرکار سروان علوی هم درباره نسخه خطی خود نوشته اند در یکصد و هفت صفحه بزرگ (قطع وزیری)

۲ - این همان مجموعه ایست که چندی بامانت نزد دوست دانشمند سرکار سرهنک دکتر جهانگیر قائم مقامی بوده و ایشان در مقاله نفیسی زیر عنوان «تاریخچه سربازگیری در ایران»، که در شماره دوم سال دوم همین مجله بچاپ رسیده است، از آن نام برده اند و در پاورقی ۳۷ آن مقاله وعده کرده بودند در یکی از شماره های مجله، از آن مجموعه صحبت خواهند کرد اما چون تراکم کارها و گرفتاریهای ایشان مانع انجام این وعده شد، این کار بعهده نگارنده واگذار گردید.

و بتاریخ شوال ۱۲۷۷ قمری است^۳ و در تهران با چاپ سنگی بچاپ رسیده است .
مجموعه حاضر شامل شش باب و یا بعبارت دیگر شش آئین نامه باین شرح میباشد:
« باب اول در تعیین تکالیف رئیس کل قشون و سائر رؤسا و دائره
وزارتخانه لشکر و قتیبهات آنها (از صفحه ۱ تا صفحه ۲۷) .

« باب ثانی در وضع گرفتن قشون و قرار دیوانخانهای تحقیق و نظامی و
قرار مدت خدمت (از صفحه ۲۹ تا صفحه ۳۲) .

« باب ثالث در ترتیب و تنظیم قشون و تکالیف صاحبمنصبان و آحاد و
افراد آنها (از صفحه ۳۲ تا صفحه ۵۹) .

« باب رابع در وضع امتیازات و لزوم فوج مهندس و اسلحه و ملبوس
نظامیان (از صفحه ۵۹ تا صفحه ۶۵) .

« باب خامس در وضع امور توپچیان و قورخانه و سواره نظام و حمل بنه
واردوها (ص ۶۵ - ص ۸۲) .

« باب ششم در وضع مدرسه نظامی ، تدارک ، مواجب قشون ، تکالیف
خزانه دار قشون و بیمارستانهای نظامی و کتابچه حکیم طولوزان حکیمباشی
درباره امور بیمارستانها (از ص ۸۲ - ص ۱۰۷)

نکته دیگری را که نیز درباره این مجموعه باید یاد آور شد ، این است
که سرکار سروان علوی عنوان این مجموعه را « نظامنامه قشون ... » ضبط
کرده اند و در مقدمه ای هم که خود بر آن نوشته اند این نکته را باز تصریح
کرده اند و حال آنکه با همه پژوهشی که در متن مجموعه شد ، نه تنها ما در
هیچ جای آن کلمه « نظامنامه » را نیافتیم^۴ بلکه تنظیم کنندگان آن هم ،

۳ - ظاهراً نسخه خطی سرکار سروان علوی نسخه اصل بوده که برای چاپ آماده
شده و بصفحه ناصرالدین شاه رسیده است و از اینرو ما انتظار داریم سرکار سروان علوی
عکس وینا فتوکپی روشنی از صفحات آغاز و پایان این مجموعه را برای بررسی و تحقیق
بیشتر و چاپ در مجله بررسی های تاریخی بدفتر مجله بفرستند و ما از این بابت پیشاپیش
سپاسگزاری می کنیم .

بررسی ای تاریخی

۴ - لفظ « نظامنامه » را در این سالها یعنی در زمان پادشاهی ناصرالدین شاه
(۱۲۶۴ - ۱۳۱۳ هجری قمری) سراغ نداریم و این کلمه ظاهراً در اواخر دوره مظفرالدین
شاه (۱۳۱۳ - ۱۳۲۴ هجری قمری) و مقارن با جنبش مشروطیت رایج شده است .

مواظب کند و تمام اطبا با متعین او هر روزه اول طلوع آفتاب در رمضان حاضر شود
 و آن طبیب پیش رمضان را بدقت دیده و دستور العمل هر یک را بگوید و سایرین نوشته
 و بعد عصر دارند پس از آن عصر با نیتا بر رمضان آمده از رمضان جدا شود که آنچه
 کفتم از نیتا پس بعمل آوردند بانه و هم امر نماید که کینفر از متعین آن روز و نیتا
 در رمضان نیتا نند و روز دیگر کینفر دیگر وقت علی بنی که همیشه کینفر طبیب در رمضان
 حاضر باشد و باید این طبیب در اطاعت رئیس کل نظام باشد و نیز نشان حیوان

او در نظام کمتر از سرهنگ نبود و باید همه روزه رئیس کل نظام

بکند یا در بر رمضان نوشته شده از احوال رمضان جدا شود

و سوال نماید که اطبا آمده اند بانه دستور

العمل آنها را بکار برده اند بانه

اسباب لازم

بیست و چهارم نام جبهه طمع اعضا سمع و دوار و کبر و غیره

حزب لیب الاقل محمد علی جلی نظام فی شهر شوال المکرم ۱۲۲۲

خود در آغاز مجموعه آنرا بنام «قانون» خوانده‌اند و نوشته‌اند «قانونی است که برای نظم قشون نوشته میشود» و نیز در جای دیگر می‌بینیم که نوشته شده است «اگر اجرای احکام و قوانین این کتابچه را ننمایند . . .» و بدین ترتیب بهتر است آنرا «کتابچهٔ مقررات قشون» بخوانیم ولی بهر حال چنین درمی‌یابیم که ظاهر آنخستین مجموعهٔ مقررات ارتش ایران در سال ۱۲۷۷ هجری قمری تنظیم و برای آگاهی ارتشیان بچاپ رسیده است و این مجموعه بهمه جهت برای آشنائی باوضاع و امور کوناگون ارتش ایران در دورهٔ ناصرالدین-شاه، از مهمترین مدارک تحقیق خواهد بود.

پایان

ما با سپاسگزاری از همکار گرامی و فاضل خود سرکار سرهنگ مهندس امیرمسعود معتمدی که بخواهش ما این مقاله را در بارهٔ یکی از مسائل مهم تاریخ ارتش ایران تهیه و برای درج در مجله فرستادند، مطلبی را نیز باید برای تکمیل موضوع، بر مقاله ارزشمند ایشان بیفزاییم و آن این است که در گزارشهای سرهنگ برونگنیار Brongniart رئیس هیأت مستشاران نظامی فرانسوی در ایران که در سال ۱۲۷۵ هجری قمری (۱۸۵۸ م) به ایران آمده بودند، به موضوع تدوین آئین‌نامه‌های نظامی نیز برمیخوریم. چنانکه برونگنیار در گزارش شماره ۳۸ خود بتاريخ ۱۵ دسامبر ۱۸۶۰ که به وزارت جنگ فرانسه فرستاده است می‌نویسد بنا به پیشنهاد افسران فرانسوی بترجمهٔ برخی از آئین‌نامه‌های نظامی ارتش فرانسه مشغول شده‌اند تا برای ارتش ایران آئین‌نامه‌های نظامی تهیه کنند؟ و این تاریخ با تاریخ تنظیم مجموعهٔ مورد گفت‌وگو در این مقاله تطبیق می‌کند زیرا ۱۵ دسامبر ۱۸۶۰ که برونگنیار گزارش کرده است مشغول ترجمهٔ آئین‌نامه‌های فرانسوی هستند، مقارن با دوم جمادی الثانی ۱۲۷۷ بوده و «کتابچهٔ مقررات قشون» در شوال همان سال یعنی پنج‌ماه بعد بچاپ رسیده است.

بررسی‌های تاریخی

۱ - این هیأت که قرارداد استخدامشان در ۴ آوریل ۱۸۵۸ (۲۰ شعبان ۱۲۷۴) در پاریس بسته شد در ۲۸ ذی‌حجه ۱۲۷۴ (ششم اوت) از بندر تولون بمقصد ایران سوار بر کشتی شدند و در ۸ ربیع الثانی ۱۲۷۵ (۱۵ نوامبر) وارد تهران گردیدند و تا سال ۱۲۸۳ هجری (۱۸۶۶ م) در ایران بودند.

۲ - سند شماره ۲۵۳ مجموعه ۱۶۷۶ در بایگانی تاریخی ارتش فرانسه در پاریس